

Vlaanderen
is erfgoed

Opheffingsdossier

Houten windmolen Mortiersmolen in
Zwevegem
Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Opheffingsdossier:

Houten windmolen Mortiersmolen, Zwevegem, Twee Molensstraat 23 –
monument (opheffing)

Onderwerp

Benaming: Houten windmolen Mortiersmolen

Adres of ligging: Twee Molensstraat 23, Zwevegem

Dossier

Type dossier: opheffingsdossier (Gehele opheffing)

Dossiernummer: 4.001/34042/105.1

Bescherming

Beschermd als: monument

Beschermingsbesluit: besluit van de secretaris-generaal van 4 april 1944

URI Besluitendatabank Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/bsluiten/114>

Inventaris Onroerend Erfgoed

URI Inventaris Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/13100>

Samenvatting

De bescherming als monument van houten windmolen Mortiersmolen wordt opgeheven omwille van het algemeen belang. De molen is op 14 december 2023 opnieuw definitief beschermd als monument met een overgangszone in functie van het vrijwaren van de windvang en dus wordt de bescherming van 4 april 1944 opgeheven in functie van rechtszekerheid (het vermijden van een dubbele bescherming).

Datum

Datum: 10/03/2026

INHOUDSTAFEL

1.	Aanleiding tot opmaak van het dossier	4
2.	Beschrijvend gedeelte	4
2.1.	Ruimtelijke context	4
2.2.	Historiek van het beschermde goed	4
2.3.	Historiek van het beschermings- en beheerdossier	6
2.3.1.	Bescherming	6
2.3.2.	Beheer	6
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	7
2.5.	Juridische toestand.....	8
2.5.1.	Adres en kadaster	8
2.5.2.	Onroerend erfgoed	8
3.	Evaluerend gedeelte	8
3.1.	Evaluatie van de opheffing van de bescherming	8
3.2.	Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan	8
3.3.	Motivering van de afbakening van de opheffing	9
4.	Bronnen	9

1. AANLEIDING TOT OPMAAK VAN HET DOSSIER

Dit dossier werd opgemaakt naar aanleiding van een typologisch-thematisch evaluerend onderzoek naar windmolens in Vlaanderen.

De Vlaamse Regering heeft zich in het Regeerakkoord (2019-2024) als doel gesteld om te onderzoeken of het behoud van het beschermd erfgoed geslaagd is. De herevaluatie van windmolens (2020-2021) diende hierbij als één van de pilootprojecten. Alle bewaarde traditionele windmolens in Vlaanderen werden in het kader van dit project geherevalueerd binnen een thematisch-typologisch toetsingskader en op basis van de huidige erfgoedwaarden en criteria. De resultaten en methodologie van dit onderzoek zijn terug te vinden in het gepubliceerde rapport: [Tussen hemel en aarde. Een herwaardering van het windmolenerfgoed in Vlaanderen](#).¹

Op basis van dit onderzoek zijn ook zeven her-beschermingsprocedures opgestart waarbij windmaalvaardige molens opnieuw beschermd worden als monument met toevoeging van een overgangszone in functie van het vrijwaren van de windvang. Deze dossiers zijn geselecteerd op basis van onder meer volgende criteria:

- windmaalvaardigheid;
- huidige windvang (voldoende maar bedreigd of aangetast);
- al aanwezige aandacht en initiatieven voor windvang (bijvoorbeeld in het beheersplan);
- geografische, typologische en chronologische diversiteit van het pakket;
- molentypes die qua windvang kwetsbaar zijn zoals stenen grondzeilers.

Na de definitieve herbescherming van deze molens, worden de oude, dubbele beschermingen als monument opgeheven.

Dit dossier omvat de opheffing van de oude bescherming als monument van de houten windmolen Mortiersmolen te Zwevegem, omwille van de herbescherming van de molen als monument met overgangszone in functie van windvang.

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Ruimtelijke context

De houten Mortiersmolen is gelegen in Zwevegem aan de Twee Molensstraat 23, op 400 meter ten zuidoosten van de Sint-Amanduskerk van Zwevegem.

2.2. Historiek van het beschermde goed²

De houten Mortiersmolen in Zwevegem stamt uit het einde van de 18de eeuw of het begin van de 19de eeuw. De voorlopig vroegste vermelding dateert van 1814 toen "een bende Fransche scherpschutters (...) langs de molen van Karel Vande Maele" optrok. De steenbalk vertoont een inscriptie '1789', maar het is onduidelijk of dit molenonderdeel origineel is of gerecupereerd werd van een andere molen. Zeker is dat de steenbalk wel sinds 1826 deel uitmaakt van de Mortiersmolen. Een tweede inscriptie, namelijk "1826 C V D Maele", verwijst naar de familie Vandemaele die toen maalde op de molen en vanaf 1854 tot 1911 eigenaar was. De inscriptie "Omer Dumortier 1893" op de standaard ter hoogte van de meelzolder verwijst naar de familie Dumortier die er sinds 1888 molenaar was.

¹ <https://oar.onroenderfgoed.be/publicaties/OAOE/187/OAOE187-001.pdf>

² DEVYT C. 1966: *Westvlaamse windmolens. Inventaris volgens de toestand op 1 januari 1965*, Brugge, p. 122; DEVLIEGHER L. 1984: *De molens in West-Vlaanderen*, Tielt - Weesp, Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 9, pp. 430-431; VROMAN S., DENEWET L. & HOLEMANS H. 2020: Mortiersmolen [online], <https://www.molenechos.org/molen.php?nummer=838> (geraadpleegd dd. 16.11.2022); AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2022: Mortiersmolen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/81041> (geraadpleegd dd. 16.11.2022).

Vermoedelijk hergebruikten de molenaars Dumortier bij herstellingen onderdelen van de houten staakmolen 'molen te Sweveghem' die op de voorouderlijke hoeve stond en in 1875 was afgebroken.

In 1911 werd de molen eigendom van de Zwevegemse industrieel Leo Leander Bekaert, die samen met molenaar Dumortier aan de staakmolen heel wat herstellingen, aanpassingen en verbeteringen uitvoerde. Zo werd de molenkast die door een constructiefout verder in de hoekstijlen zonk en hierdoor niet meer naar de windrichting kon gekruid worden, na de Eerste Wereldoorlog aan de buitenzijde versterkt met horizontale ijzeren trekkers (die in 1990 door binnentrekijzers werden vervangen). Tevens werd op de steenzolder een nieuw koppel maalstenen geplaatst dat werd gerecupereerd van een molen uit Bellegem. Op de onderzolder werd na de oorlog ook een koppel pletstenen tegen de windweeg geplaatst om oliekoeken te breken tot veevoeder. In de jaren 1930 werd dit steenkoppel opnieuw verwijderd. Een poging in de jaren 1920 om de motor in de mechanische maalderij ten zuiden van de molen aan te drijven met door de molen opgewekte elektriciteit mislukte. In 1933 herstelde molenmaker Louis Cappon uit Kruseke de kruisplaten. Mogelijk werden op dat moment ook de vier teerlingen verbouwd tot een bakstenen gesloten voet (teerlingkot), die voor bijkomende bergruimte moest zorgen. Op een foto van rond 1935 is deze door Dumortier toegevoegde witgeschilderde gesloten voet reeds te zien. Met het oog op een hogere meelproductie werd de Mortiersmolen in 1935 - als één van de eerste windmolens in Vlaanderen - uitgerust met gestroomlijnde 'dekkerwieken'. De bestaande Van Vyncktroeden (fabrikant uit Knesselare) werden daarbij aangepast aan het wiekenverbeteringssysteem met gegalvaniseerde zinken of aluminiumplaten dat omstreeks 1925 door Adriaan J. Dekker in Nederland werd geïntroduceerd. Hiervoor lieten de eigenaar en de molenaar zich inspireren door de in 1933 ingehuldigde Ronsemolen van de Gistelse molinoloog Alfred Ronse. De energie-efficiëntere verdekking maakte voor het malen van graan zeilen overbodig, maar vereiste wel specifieke stormbeveiligingen door aan de roeden en het vangwiel stormkabels te leggen. Omdat verdekkende wieken bij het draaien beter niet volledig in de wind worden gezet, staat de vangzijde (de rechterzijde van de molenkast) vaak in wind en regen. Om een snelle degradatie te vermijden werd de beplanking van de vangzijde bij de Mortiersmolen in de loop der jaren vervangen door zinken platen.

Omstreeks 1958 werd de windmolen, die in 1944 als monument werd beschermd, buiten gebruik gesteld en in 1962 werd de mechanische maalderij gesloopt. Voor de windmolen trad het verval in. Vanaf 1974 trad op initiatief van onder meer vrijwillig molenaar Stefan Vroman geleidelijk een kentering op. Ook de aandacht voor de windvang, nodig om de molen opnieuw windmaalvaardig te maken, nam toe. Een voorgestelde wijziging van het BPA nr. 3 'De Linde' werd ongunstig geadviseerd, wegens "onaanvaardbaar om landschappelijke, historische en molentechnische redenen".³

Na een eerste restauratiefase in de vroege jaren 1980 werd de Mortiersmolen in 1993-1994 bij een tweede restauratiefase opnieuw windmaalvaardig gemaakt.⁴ Voor het beheer van de molen werd in 1994 de vzw Mortiers Molen opgericht, die in 2000-2001 en in 2015-2016 restauratie- en onderhoudswerken liet uitvoeren.⁵

³ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (map 'vooronderzoek').

⁴ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (document dd. 01.12.1983).

⁵ [S.N.] 2001: De Mortiersmolen van Zwevegem op nieuwe voet. In: *Molenecho's*, XXIX, 2: 63-65. Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (map 'correspondentie').

2.3. Historiek van het beschermings- en beheerdossier

2.3.1. Bescherming

Op 4 april 1944 werd de Mortiersmolen samen met acht andere windmolens bij besluit van de secretaris-generaal beschermd als monument omwille van de artistieke, oudheidkundige, historische en esthetische waarde. De molen betrof een *"goede houten molen met ingebouwden voet, verdekkerde wieken, dekking in eterniet en teerpapier, uitwendig in zwaar ijzeren banden gesloten"*.⁶

In 1979 attendeerde de Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg de gemeente op de waarde en betekenis van "de natuurlijke en oorspronkelijke omgeving van de molen" die vanuit noordelijke richting reeds ernstig werd aangetast. De toen voorgestelde wijziging van het BPA nr. 3 'De Linde' werd dan ook ongunstig geadviseerd, wegens "onaanvaardbaar om landschappelijke, historische en molentechnische redenen". De Rijksdienst stelde daarom voor om de omgeving van de Mortiersmolen te beschermen als dorpsgezicht.⁷ De voorbereide beschermingsprocedure werd evenwel niet afgerond.⁸

Op 14 december 2023 werd de molen herbeschermd als monument met een ruime overgangszone in functie van het vrijwaren van de windvang.

2.3.2. Beheer

In 1948, vier jaar na de bescherming als monument, vernietigde een afgebroken Van Vynckt-buitenroede een deel van de molenkap. Een nieuwe roede werd geplaatst door het Ruddervoordse atelier Verhaeghe, dat trouwens in Vlaanderen de licentiehouders was van het stroomlijnvleugelsysteem 'Dekker'.⁹ Omstreeks 1958 werd de windmolen buiten gebruik gesteld en in 1962 werd de mechanische maalderij gesloopt. Voor de windmolen trad het verval in. In zijn verslag van een plaatsbezoek wees het corresponderend KCML-lid Marcel Braet er in 1971 op dat de ingemetselde voet zeer bouwvallig was, het kruierwerk en de asbaanlager, de ingangseuren en onderdelen van het gebint en de teerlingenblokken dienden vernieuwd te worden. Ook de trap, de staart en de windweeg waren aan herstelling toe. Verder was het nodig om de molenkap te dichten, de vang en het vangwiel te verstevigen, de molenroeden te stroomlijnen en de molen te schilderen, waarbij werd opgemerkt dat de voor- en zijwegen deels met plaatijzer en deels met verticale beplanking zonder rabat waren beslagen.¹⁰

Op initiatief van onder meer vrijwillig molenaar Stefan Vroman trad vanaf 1974 geleidelijk een kentering op. In de vroege jaren 1980 vond een eerste restauratiefase plaats. Door de Gistelse molenbouwers Peel werd de molen onder meer wind- en waterdicht gemaakt door aan de achterweeg grotendeels het schalieberd te vernieuwen en het dak te dichten, telkens met eternietschaliën met geknipte hoek. Ook het kruierwerk werd vernieuwd, de trap van een nieuwe onderblok voorzien en de trapeuning verstevigd. De borstnaald en de stefelbalk werden vernieuwd en onder de vloerbalk van de steenzolder werd een balk

⁶ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (nota met korte beschrijving van de molen, sine dato).

⁷ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Omgeving Mortiersmolen (map 'vooronderzoek').

⁸ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (map 'vooronderzoek').

⁹ BECUWE F. 2009: *In de ban van Ceres. Klein- en grootmaaldertijen in Vlaanderen (ca. 1850 – ca. 1950)*, Brussel, Onroerend Erfgoed, Relicta Monografieën 3, p. 48.

¹⁰ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (verslag dd. 05.11.1971).

aangebracht. De windpeluw werd voorzien van een zwanehals en de vangbalk van een reep en een ketting.¹¹

In 1993-1994 volgde een tweede restauratiefase, waarbij de Mortiersmolen door de molenbouwers Peel opnieuw windmaalvaardig werd gemaakt. Eén van de werken bestond uit het opnieuw aanbrengen van de industrieel-archeologisch waardevolle verdekking op de nieuw gelaste roeden. De omwille van deze verdekking voorziene zinken platen aan de vangzijde bleven daarbij bewaard. De volledig verdekkerde wieken maken van de Mortiersmolen een voor Vlaanderen unieke standaardmolen. Door deze restauratieoptie vormt de Mortiersmolen als laatste standaardmolen in Vlaanderen met volledig verdekkerde wieken een unieke illustratie van een belangrijke ontwikkelingsfase in de molenbouw. Andere restauratiewerken waren het vernieuwen van de molenstaart en -trap en het kruierwerk, het vervangen van de beplanking van de molenkast aan de staartzijde en het voorzien van kunstleien op de molenkap. In de molen werd een nieuwe molenas ingebracht, werden werken aan het vangwiel en het voorwiel uitgevoerd en werd het draaiende werk van nieuwe kammen voorzien. Tot slot werd ook de maalininstallatie afgeregeld.

In opdracht van de in 1994 opgerichte vzw Mortiers Molen voerde molenbouwer Peel-Thomaes uit Gistel in 2000-2001 een vervolgre Restauratie uit. Deze werken bestonden voornamelijk uit het vernieuwen van de kruisplaten en de schoren van het gebint en het daarna herbouwen van het teerlingenkot.¹²

In 2015-2016 werden, betoelaagd met een onderhoudspremie, enkele onderhoudswerken uitgevoerd door molenbouwer Vanleene uit Ath. Deze werken bestonden onder meer uit het herstellen van het kruierwerk, de sleeptrede, de staartophanging en de buitentrappening, het schilderen van de zijwegen en de voorweeg, het afgraven van de molenbelt aan de noordzijde en het herstellen van de noordelijke keermuur, het vervangen van de eiken steektrap tussen de meel- en steenzolder, het herstellen van de vang en de vangbalk en het vernieuwen van de kapbedekking in kunststofleien met rechte hoek.¹³

In 2020-2021 werd de oude molenaarswoning (gebouwd circa 1935) samen met de schuur- en stalvleugel vervangen door nieuwbouw. Enkel het smeedijzeren hek tussen twee gietijzeren hekpijlers, dat toegang gaf tot de molenbelt, bleef bewaard.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit opheffingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 5 december 2022. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de opheffing. Een inspectierapport van de Monumentenwacht Vlaanderen is niet voorhanden. Behoudens verborgen gebreken bevindt de molen zich in een goede bouwfysische toestand.

¹¹ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (document dd. 01.12.1983).

¹² [S.N.] 2001: De Mortiersmolen van Zwevegem op nieuwe voet. In: *Molenecho's*, XXIX, 2: 63-65.

¹³ Archief Onroerend Erfgoed (VAC Brugge), dossier 310 Zwevegem Houten Windmolen (map 'correspondentie'). Initieel waren eiken leien voorgesteld, bij de uitvoering werd geopteerd voor leien in kunststof.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Adres en kadaster

Het in 1944 beschermde monument Houten windmolen Mortiersmolen bevindt zich aan de Twee Molensstraat 23 in Zwevegem, bij het kadaster bekend als: Zwevegem, eerste afdeling, sectie D, perceelnummer 375A.

De kadastrale toestand is gewijzigd ten opzichte van het ogenblik van bescherming. Bij bescherming bevond het monument zich op het perceel met de volgende kadastrale gegevens: Zwevegem, art. 2812, sectie D, perceelnummer 375.

2.5.2. Onroerend erfgoed

De houten windmolen Mortiersmolen aan de Twee Molensstraat 23 is beschermd als monument (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/13100>) en vastgesteld als bouwkundig erfgoed (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/77779>). De molen is in 2023 opnieuw beschermd als monument met een overgangszone (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/175790> en <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/175791>).

De 'Stenen Molen' of 'Klockemolen', gelegen in de Avelgemstraat 60, is beschermd als monument (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/13099>) en vastgesteld als bouwkundig erfgoed (<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/29102>).

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de opheffing van de bescherming

De houten windmolen Mortiersmolen werd beschermd als monument bij besluit van de secretaris-generaal van 4 april 1944 omwille van de artistieke, oudheidkundige, historische en esthetische waarde.

In functie van een betere bescherming van de Mortiersmolen in Zwevegem, en meer specifiek in functie van het vrijwaren van de windvang, werd de molen op 14 december 2023 opnieuw definitief beschermd als monument met toevoeging van een overgangszone. De erfgoedwaarden, de beschrijving op basis van de erfgoedkenmerken en -elementen en de beheersdoelstellingen werden geactualiseerd bij deze bescherming.

Artikel 6.2.1, 3°, van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 staat de gehele of gedeeltelijke wijziging of opheffing van een bescherming omwille van het algemeen belang toe. Gezien er voor de Mortiersmolen een nieuwe bescherming als monument is, wordt de bescherming van 4 april 1944 opgeheven. De opheffing van de bescherming heeft als doel een dubbele bescherming als gevolg van de herbescherming te vermijden. Het algemeen belang vereist dat de burger op duidelijke wijze de rechtsgevolgen moet kunnen inschatten, wat bij deze dubbele bescherming niet het geval zou zijn.

3.2. Registratie van de erfgoedwaarden die verloren gaan

Er gaan geen erfgoedwaarden verloren van de molen bij deze opheffing aangezien de molen herbeschermd is als monument.

3.3. Motivering van de afbakening van de opheffing

De bescherming als monument van de houten windmolen Mortiersmolen, Twee Molensstraat 23 in Zwevegem, wordt geheel opgeheven. Het kadastrale perceel gevat door de opheffing is opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

4. BRONNEN

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, intern beschermings- en beheersarchief.

BECUWE F. 2009: *In de ban van Ceres. Klein- en grootmaalderijen in Vlaanderen (ca. 1850 - ca. 1950)*, Brussel, Onroerend Erfgoed, Relicta Monografieën 3: 293 pp.

VANDEWEGHE E. , BECUWE F., DECOODT H. & DE SADELEER S. 2021: *Tussen hemel en aarde. Een herwaardering van het windmolenerfgoed in Vlaanderen* [online] <https://doi.org/10.55465/WXDM2382> (Geraadpleegd op 04-11-2022).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: *Mortiersmolen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/81041> (geraadpleegd dd. 21.11.2022).